บทที่ 1

บทนำ

สภาพการณ์และปัญหา

ครอบครัวเป็นหน่วยย่อยในสังคมที่สำคัญที่สุด เป็นสถาบันสังคมที่ทำหน้าที่ผลิตสมาชิกให้กับสังคม และเป็นสถาบันหลักสถาบันแรกที่จะทำหน้าที่ขัดเกลาและเตรียมความพร้อมให้สมาชิกใหม่ของสังคมเหล่านั้นออกไปเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพในสังคม เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง และหากจะย้อนกลับไปมองชาติไทยในอดีต ซึ่งมีประวัติศาสตร์ของการสู้รบการรักษาชาติบ้านเมือง การพัฒนาความเจริญ การสร้างสรรค์อารยธรรมและวัฒนธรรมประจำชาติมีมาเป็นเวลายาวนานนับ 1,000 ปี สร้างเอกลักษณ์ที่มีความโดดเด่นของชาติจนถึงปัจจุบัน ย่อมแสดงให้เห็นถึงความมีคุณภาพของคนไทย ความเป็นคนเก่งเป็นคนดีของคนส่วนใหญ่ในชาติ และแน่นอน คุณสมบัติที่ดีของคนไทยในกาลก่อนล้วนมาจากที่ชาติไทยมีครอบครัวที่ดี มีสถาบันครอบครัวที่แข็งแกร่ง ประเทศไทยจึงยืนยงมาได้เป็นเวลายาวนาน

สังคมที่เปลี่ยนไปตามความเจริญและทันสมัย ย่อมทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ประกอบกันเป็นสังคมเปลี่ยนไปตามกฎของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Theoris of Social Change) ที่กล่าวว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะเกิดขึ้นเรื่อย ๆ สะสมขึ้นเรื่อย ๆ ตามระยะเวลา โดยมีแนวโน้มเข้าสู่ภาวะซับซ้อนมากขึ้น และต้องมีการปรับตัวให้ดีขึ้นด้วย (ศารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2539 : 12) หรือตามแนวคิดของการพัฒนาสู่ความทันสมัย ที่ระบุว่า สังคมที่ทันสมัยจะต้องพัฒนาทั้งแง่เศรษฐกิจ การเมือง ความรู้ความรู้สึกนึกคิดของคนไปพร้อม ๆ กัน โดยมีเกณฑ์ต่าง ๆ กำหนดไว้ (เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2536 : 36-44) แต่ผลการพัฒนาให้ได้ตามเกณฑ์ สังคมโดยส่วนรวมและคนในสังคมอาจไม่มีการพัฒนาเลยก็ได้ และในความเป็นจริงคนในสังคมส่วนใหญ่ก็ไม่ได้รับผลการพัฒนานั้นอย่างทั่วถึงเท่าที่ควร

สังคมไทยก็เช่นกัน การรับแนวคิดการพัฒนาแบบตะวันตก ซึ่งรวมถึงวิธีการพัฒนาผ่านทางการค้าขายกับชาวต่างชาติ และการต่อสู้กับชาติมหาอำนาจในยุคไล่ล่าอาณานิคม ทำให้ประเทศไทยต้องมีการปรับตัวขนานใหญ่ วิถีชีวิตที่เคยดำเนินมาอย่างมั่นคง ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นวิถีชีวิตไทย วิถีชีวิตของคนในภาคเกษตรกรรม จำต้องเปลี่ยนไป คนไทยเริ่มเพาะปลูกเพื่อขาย ภายหลังการถูกบีบบังคับภายใต้สนธิสัญญาเบาริง ใน พ.ศ. 2398 ความสามารถในการพึ่งตนเองได้ (Self-Reliance) ตามแนวคิดของ Johan Gultung (1980) เช่น การผลิตสิ่งของเพื่อตอบสนองความต้องการการบริโภคภายในประเทศก่อนส่งออก มวลชนมีส่วนร่วมในการผลิตผลผลิตเพื่อการบริโภค ชุมชนในชนบทและศักยภาพของชุมชนถูกนำมาใช้ให้มากที่สุด หรือ การเลือกใช้เทคโนโลยีที่กลมกลืนกับวัฒนธรรมของชุมชน ฯลฯ ลดลง

การลดความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ของคนไทยดังกล่าวมีผลกระทบไปถึงครอบครัวไทยโดยตรง ทำให้บทบาทหน้าที่ของครอบครัวและสมาชิกในครอบครัวต่างไปจากเดิม เช่น การนำเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับวัฒนธรรมในชุมชนมาใช้ ทำให้ต้นทุนการผลิตทางการเกษตรสูงขึ้น จนเกษตรกรประสบภาวะขาดทุนอย่างหนัก หรือการที่ศักยภาพในชุมชน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์เท่าที่ควร สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดกำลังแรงงานส่วนเกินขึ้นในชนบท ผลที่ตามมาคือ เกิดการทิ้งถิ่นเดิมของประชาชนเข้ามาหางานทำในเมืองใหญ่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อประเทศไทยหันมาหาการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรมและบริการเป็นหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ บุคลากรในชนบท หรือในภาคเกษตรก็พากันหลั่งไหลเข้าสู่งานนอกภาคเกษตรเหล่านั้น ยิ่งการอพยพเกิดขึ้นสูงมากขึ้นเท่าไร ครอบครัวของชาวชนบท ซึ่งก็คือคนไทยส่วนใหญ่ย่อมถูกกระทบกระเทือนมากขึ้นเพียงนั้นเช่นกัน

Kerry Richter (1977) รายงานถึงผลการสำรวจสภาพครอบครัวในชนบทของไทย พบข้อมูลที่น่าจะชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มการเกิดปัญหาเกี่ยวกับครอบครัวหลายประการ เช่น พบว่าในชนบทระหว่าง พ.ศ. 2535 มีผู้อพยพย้ายถิ่นหรือเคยอพยพถึง ร้อยละ 40.1 เฉพาะในกลุ่มที่แต่งงาน มีครอบครัวที่ยังไม่ได้เลิกร้าง มีการย้ายถิ่นตั้งแต่ 1 ครั้งขึ้นไปถึงร้อยละ 31.8 ซึ่งมีผลทำให้มีเด็กวัย 2-14 ปี ต้องอพยพย้ายตามไปด้วย โดยมีเด็กวัยนี้ร้อยละ 9.8 เคยอพยพย้ายถิ่นตั้งแต่ 1 ครั้งขึ้นไป

ข้อมูลที่กล่าวยืนยันถึงปริมาณครอบครัวที่อพยพย้ายถิ่นเพื่อเข้ามาหางานทำในย่านอุตสาหกรรมหรือในเมืองหลวง ซึ่งการเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองมีทั้งมาอยู่ชั่วคราวและอยู่ถาวร และแม้เขาเหล่านี้มีรากเหง้าในชนบทใด ส่วนหนึ่งของพวกเขาก็จะเริ่มต้นครอบครัวของตนเองโดยการแต่งงานและมีลูก แต่ก็ยังมีความสัมพันธ์กับครอบครัวเดิมในชนบทอยู่ รายงานวิจัย 2 เรื่องของมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติยืนยันปรากฏการณ์นี้ โดยสุพจน์ ธรรมา (2538) สำรวจพบว่า แรงงานที่ทำงานในนิคมอุตสาหกรรมบางพลีส่งลูกกลับไปให้ตายายเลี้ยงที่ต่างจังหวัดถึงร้อยละ 33.0 ส่วนงานปฏิบัติการสังคม (2539) สำรวจในปีถัดมา พบว่า แรงงานในจังหวัดสมุทรปราการทั้งในภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และภาคบริการส่งลูกกลับภูมิลำเนาร้อยละ 30.6

ครอบครัวเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวแรงงาน ซึ่งเข้ามามีวิถีชีวิตอยู่ในเมือง โดยการตัดสินใจจากชนบทมาอยู่ในเมืองด้วยตนเอง ทั้งจะโดยการผลักดันของปัญหาเศรษฐกิจและถูกดูดดึงด้วยแหล่งงานก็ตาม การตั้งรกรากใหม่ การมีครอบครัวของตนเองในท้องถิ่นใหม่ ย่อมทำให้วิถีชีวิต ความเคยชิน ปทัสถาน ค่านิยมในเรื่องการดำรงชีวิตและการมีครอบครัวปรับเปลี่ยนไปจากเดิม ต้องจิตนาคบุญชัย (2538) ได้ค้นพบว่า ครอบครัวในแถบเขตชั้นนอกของกรุงเทพมหานครและบางจังหวัดในปริมณฑล ซึ่งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีภูมิลำเนามาจากต่างจังหวัด มีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวลดลงกว่าแต่ก่อน รวมทั้งการอบรมสั่งสอนลูกหลานในเรื่องต่าง ๆ ลดความสำคัญลงกว่าในอดีต

โดยเฉพาะเรื่องการช่วยเหลือตนเอง การเป็นผู้ให้และผู้รับ การปฏิบัติตามมารยาทสังคม และการรู้จักยอมรับผิดเมื่อกระทำความผิด

นอกจากนี้ยังมีข้อมูลที่น่าจะให้ความสนใจยิ่งประเด็นหนึ่งคือ ครอบครัวผู้ใช้แรงงานสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 37.7 ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันโดยไม่ได้จดทะเบียนสมรส (งานปฏิบัติการสังคม, อ้างแล้ว) ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีความเสี่ยงสูงที่สภาพครอบครัวจะล่มสลายได้ง่าย เพราะลักษณะการตัดสินใจใช้ชีวิตคู่ของกลุ่มแรงงานใช้เหตุผลที่ไม่ซับซ้อน ขาดขั้นตอนการคัดเลือกและเห็นชอบจากผู้อาวุโส ความสัมพันธ์จึงอาจเปราะบาง ไม่มั่นคง

สภาพที่กล่าวมาทั้งหมดน่าจะมีส่วนสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัญหามากมายที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับครอบครัว และเกิดในกลุ่มครอบครัวแรงงานได้ค่อนข้างสูง การหย่าร้าง การใช้ความรุนแรงในครอบครัว การทำแท้ง การทอดทิ้งเด็กหลังคลอด การมั่วสุมเสพยาเสพติด การเที่ยวเตร่ รวมไปถึงการเกิดเด็กเร่ร่อน การค้าประเวณี ฯลฯ ครอบครัวผู้ใช้แรงงานมีโอกาสจะต้องเผชิญปัญหาเหล่านี้อยู่แทบทิ้งสิ้น

ครอบครัวของผู้อพยพหรือกลุ่มผู้ใช้แรงงานจึงเป็นกลุ่มประชากรกลุ่มใหญ่ที่ควรได้รับความสนใจให้ความดูแล เพราะกลุ่มคนกลุ่มนี้ก็ต้องทำหน้าที่เป็นหน่วยผลิตสมาชิกให้กับสังคมเช่นกัน

จังหวัดสมุทรปราการ เป็นจังหวัดที่มีการอพยพย้ายถิ่นเข้าไปในอัตราส่วนสูงที่สุดในประเทศอย่างต่อเนื่องหลายปีติดต่อกัน ระหว่างปี 2508 - 2513 มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาในจังหวัดสมุทรปราการ 41,791 คน ย้ายออก 18,964 คน และระหว่างปี 2518 - 2523 มีผู้ย้ายถิ่นเข้าถึง 59,309 คน ขณะที่มีคนย้ายออกเพียง 17,106 คนเท่านั้น (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2533 : 100)

ผู้ย้ายถิ่นเหล่านั้นส่วนใหญ่คือกลุ่มแรงงานในภาคต่าง ๆ ที่ทำงานอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ มีวิถีชีวิต มีครอบครัวและมีลูกที่จะต้องเลี้ยงดู และจะต้องทำหน้าที่อบรมสมาชิกใหม่เหล่านั้นให้มีคุณภาพและมีคุณสมบัติที่ดีให้แก่ประเทศชาติ เพื่อที่จะช่วยเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศต่อไป ประเด็นสำคัญคือ จังหวัดสมุทรปราการเป็นจังหวัดที่เจริญเติบโตและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้อยู่อาศัยล้วนต้องต่อสู้แข่งขันในการทำงาน ในขณะที่สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลงทุกขณะ ครอบครัวที่อยู่อาศัยในจังหวัดนี้จึงต้องเผชิญสถานการณ์กดดันหลายด้าน อันน่าจะมีผลไปถึงความมั่นคงในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ฯลฯ ไม่มากก็น้อย ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาความมั่นคงในครอบครัวของกลุ่มแรงงานที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ ทั้งแรงงานในภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และบริการ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยทางจิตใจ อันได้แก่ สุขภาพจิต ทัศนคติต่อตนเอง กับปัจจัยด้านความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การใช้เวลากับครอบครัวของแรงงานในภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรมและบริการ

2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูเด็กและการใช้เวลากับครอบครัวที่มีต่อระดับความมั่นคงในครอบครัว

3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในครอบครัวของแรงงาน

3. เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของปัจจัยต่าง ๆ ระหว่างครอบครัวที่มีความมั่นคงในครอบครัวแตกต่างกัน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มีขอบเขตในการศึกษาดังนี้

1. ศึกษาแรงงานจากภาคอาชีพต่าง ๆ ดังนี้
   - 1.1 ภาคอุตสาหกรรม ศึกษาจากแรงงานในกลุ่มอุตสาหกรรมเครื่องยนต์ พลาสติกและสิ่งทอ
   - 1.2 ภาคพาณิชยกรรม ได้แก่ กลุ่มพนักงานขายในห้างร้านต่าง ๆ
   - 1.3 ภาคบริการ ได้แก่ พนักงานกลุ่มบริษัท กลุ่มรักษาความปลอดภัย และรักษาความสะอาด และกลุ่มร้านอาหาร
2. ศึกษาเฉพาะแรงงานที่เป็นครอบครัว ทั้งสมรส หย่า หม้าย
3. ศึกษาครอบครัวที่มีลูกอยู่กับตนเอง ส่งลูกกลับภูมิลำเนา และไม่มีลูก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย ปรับปรุงคุณภาพชีวิตด้านครอบครัวของกลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และบริการ

2. เป็นแนวทางในการที่กลุ่มนายจ้างจะได้จัดสวัสดิการแก่แรงงานเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงานแก่แรงงาน

คำนิยาม

ทัศนคติต่อตนเอง หมายถึง ความรู้สึกที่บุคคลมีต่อตนเอง ซึ่งมีทั้งพึงพอใจและไม่พึงพอใจ ผู้มีทัศนคติที่ดีต่อตนเองจะมองเห็นคุณค่าในตนเอง มองโลกในแง่ดี มีการแสดงออกซึ่งความรัก ฯลฯ ขณะที่ผู้ที่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อตนเองจะมองว่ าตนเองไม่มีคุณค่า ต่ำต้อย มีปมด้อย มองโลกในแง่ร้าย ฯลฯ

สุขภาพจิต หมายถึง สภาวะทางจิตใจของบุคคลที่อยู่ในครอบครัวที่จะมีผลต่อสภาพความมั่นคงในครอบครัว ผู้มีสุขภาพจิตดีจะสามารถเผชิญปัญหาได้และแก้ปัญหาได้ดี หากคนในครอบครัวมีสุขภาพจิตไม่ดี อาจนำไปสู่สภาพครอบครัวที่ไม่ปกติสุข แต่ถ้าคนในครอบครัวสุขภาพจิตดี ครอบครัวจะมีความอบอุ่น มั่นคง

ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว หมายถึง สัมพันธภาพในครอบครัวตามบทบาทหน้าที่ที่ทุกคนมีต่อคนอื่นๆ ในครอบครัว มีผลให้การดำเนินชีวิตในครอบครัวราบรื่น โดยผ่านกระบวนการสื่อสารในครอบครัว

การอบรมเลี้ยงดูเด็กแบบสนับสนุน หมายถึง การกระทำที่พ่อแม่ปฏิบัติต่อลูกตั้งแต่ลูกเป็นทารก โดยการแสดงความรัก ให้การสนับสนุน ให้ความใกล้ชิด ร่วมทำกิจกรรมกันเสมอ

การใช้เวลากับครอบครัว หมายถึง การจัดสรรเวลาในแต่ละวันที่จะทำกิจกรรมร่วมกับครอบครัว เพื่อสร้างความเข้าใจและความผูกพันระหว่างกัน

ความมั่นคงในครอบครัว หมายถึง ความมั่นคงทางจิตใจของสมาชิกในครอบครัวที่เกิดจากการที่ทุกคนมีความรัก ความเอื้ออาทร ความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีความซื่อสัตย์ จริงใจ ควบคุมอารมณ์และจิตใจ อดทนต่อความยากลำบากและเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อครอบครัว